

ROZDZIAŁ X

ZAKOŃCZENIE, CZYLI ZNACZENIE ZASOBÓW W ZAPOBIEGANIU KARIERZE PRZESTĘPCZEJ

1. W czym tkwi istota zasobów?

Przez zasoby podmiotowe rozumie się umiejętności oraz cechy osoby, które albo same w sobie są cenione, albo potrzebne do zdobycia innych dóbr potrzebnych do przetrwania i podniesienia jakości życia człowieka. Umiejętności obejmują kompetencje społeczne, zawodowe oraz zdolności przywódcze. Cechy osoby to m.in. samoocena, optymizm, poczucie własnej skuteczności, nadzieja. W kontekście działań readaptacyjnych szczególnego znaczenia nabierają te zasoby (kompetencje, umiejętności, cechy) człowieka, które są znaczące dla pozytywnego przystosowania.

Można powiedzieć, że zasoby podmiotowe stanowią centrum dowodzenia człowieka.

To właśnie dzięki systemowi podmiotowego zarządzania następuje zarówno efektywne dopasowanie jednostki do wymogów środowiska, jak również spójne kierowanie własnym życiem. Biorą one znaczący udział w zarządzaniu pozostałymi grupami zasobów niezbędnych człowiekowi dla efektywnego funkcjonowania. Do nich zalicza się kapitał: materialny, energetyczny i stanu.

Zarządzanie zasobami polega na:

- ocenie ich ważności w życiu człowieka, co determinuje chęć ich posiadania bądź nie
- ich pozyskiwaniu
- ich utracie.

Według Teorii Zachowania Zasobów (COR) S. Hobfolla ich wykorzystaniem kierują reguły. Przyjmuje się założenie, iż ludzkie wysiłki są w pierwszym rzędzie skierowane na zachowanie posiadanego kapitału adaptacyjnego. Dopiero w dalszej kolejności na jego pozyskiwanie. Osoba doświadcza stresu

w okolicznościach związanych z groźbą utraty lub z faktyczną utratą dóbr niezbędnych do przetrwania w określonym środowisku społecznym. Występowanie stresu psychologicznego można przewidywać również w sytuacji, gdy zainwestowane zasoby nie przynoszą człowiekowi satysfakcjonującego zysku, co jest równoznaczne z poniesieniem straty.

Reguła I

Utrata zasobów ma niewspółmiernie większe znaczenie niż zysk.

Wynikiem przedstawionej zasady jest to, że motywacja do zabezpieczania się przed stratami jest znacznie większa niż motywacja do osiągania zysków. W związku z tym osoba podejmuje różnego rodzaju strategie po to, aby zabezpieczyć się przed utratą posiadanego kapitału przystosowawczego.

Osiągane zyski spełniają dwa rodzaje funkcji – pierwotną i wtórną. Pierwsza z nich polega na tym, że po doświadczeniu straty człowiek inicjuje cykl zysków w celu zrównoważenia poniesionych szkód. Funkcja wtórna jest natomiast związana z tym, że jednostka zwraca szczególną uwagę na osiągnięte profity w sytuacji spostrzegania ubytków. W takich okolicznościach uzyskane dobra służą redukcji napięcia psychicznego i łagodzeniu negatywnych reakcji na doświadczany stres.

Reguła II

Człowiek inwestuje w zasoby po to, aby:

- zapobiegać ich utracie
- rekompensować doznane już straty
- i/lub uzyskiwać nowe zasoby.

Na podstawie przedstawionej zasady można stwierdzić, że osoba jest w stanie zainwestować nieproporcjonalnie dużo po to, aby skompensować ewentualną utratę cenionych dóbr. Ukazany mechanizm konstytuuje więc motywację do tworzenia rezerw kapitałowych. Z przedstawionych powyżej prawidłowości wynika kilka ważnych implikacji.

Implikacja I:

Jednostki dysponujące większymi zasobami są mniej narażone na ich utratę i mają większe możliwości powiększania zysków.

Ludzie dysponujący dużym potencjałem adaptacyjnym mogą stosować różne strategie zabezpieczania się przed stratami. Do sposobów ochraniających przed deficytami przystosowawczymi należy przede wszystkim zaliczyć:

- inwestowanie cenionych dóbr
- kontrolowanie poniesionych szkód
- zachowywanie rezerw
- wykorzystywanie zewnętrznych źródeł kapitałowych w celu uzupełniania lub

zastępowania zasobów

- odbudowywanie utraconego potencjału poprzez inicjowanie ciągu zysków.

Implikacja II:

Strata początkowa u osób z niewielkim potencjałem adaptacyjnym przyczynia się do cyklu strat, natomiast zysk początkowy u jednostek z dużym kapitałem przystosowawczym pociąga za sobą dalsze profity.

Posiadanie większych rezerw kapitałowych decyduje o:

- mniejszych ubytkach w istniejącym potencjale adaptacyjnym w sytuacji przeżywania porażek
- mniej bolesnych konsekwencjach ponoszonych strat
- inwestowaniu nadwyżek poprzez inicjowanie zachowań służących zwiększaniu kapitału
- podejmowaniu ryzyka ewentualnych strat w sytuacji inwestowania posiadanych zasobów.

Implikacja III:

Jednostki, którym brakuje zasobów adaptacyjnych, są skłonne do przyjmowania defensywnej postawy.

Zachowanie tego rodzaju wynika z dwóch przyczyn – z konieczności zachowania minimalnych rezerw po to, aby wykorzystać posiadane zasoby do przetrwania w przyszłych sytuacjach trudnych oraz z powodu dotkliwego odczuwania strat. Człowiek dysponujący skrajnie niskim kapitałem przystosowawczym bardzo silnie odczuwa stres i negatywne emocje w sytuacji ponoszenia początkowej straty. Dodatkowo, mechanizm gwałtownej spirali dalszych deficytów zwiększa już istniejące napięcie psychiczne i nasila negatywne emocje. W konsekwencji konieczność zwalczania negatywnych stanów psychicznych prowadzi do uszczuplenia istniejących rezerw adaptacyjnych.

Szczególnie wysoki poziom stresu jest indukowany w okolicznościach, w których występuje z jednej strony duże wydatkowanie zasobów, zaś z drugiej – istnieje niewielka możliwość zysku. Doświadczanie takich sytuacji często prowadzi do tego, że osoba zaczyna przeżywać duże trudności adaptacyjne w wyniku:

- uświadomienia sobie faktu, że znajduje się w niekorzystnej sytuacji
- utraty poczucia kontroli nad własnym życiem
- podejmowania destrukcyjnych zachowań.

Jak zweryfikować posiadane zasoby podmiotowe człowieka i sposób zarządzania nimi?

Przykładowe pytania:

- Jakie kompetencje oceniasz za najważniejsze w życiu i dlaczego?
- Które z nich (wymienionych) posiadasz?
- Które z nich posiadałeś w przeszłości?
- Co zamierzasz zrobić, aby zdobyć kompetencje/umiejętności ważne według Ciebie?

Do zasobów podmiotowych, o których warto rozmawiać, należą:

- poczucie zrozumiałości i sensowności
- poczucie własnej skuteczności
- wartości (stałość, hierarchia)
- zakorzenienie w środowisku
- poczucie sensu życia
- postawa do życia, innych ludzi, przyszłości
- satysfakcja z kontaktów międzyludzkich, poszukiwanie wsparcia
- konstruktywne strategie zaradcze.

2. W jaki sposób zasoby wpływają na zachowanie człowieka?

Dzięki systemowi podmiotowego zarządzania następuje zarówno efektywne dopasowanie jednostki do wymogów środowiska, jak również spójne kierowanie własnym życiem. Integrację różnorodnych procesów psychicznych w dynamice przystosowania odzwierciedlają sprzężenia zwrotne między zjawiskami:

1. selekcji
2. optymalizacji
3. wynagradzania.

Selekcja. Znaczenie tego procesu polega na tym, że biologiczne, społeczne i indywidualne cele tworzą zasięg alternatywnych wymiarów działania. Liczba potencjalnych dążeń zazwyczaj przewyższa istniejące możliwości człowieka w kontekście ich osiągnięcia. Podczas wyboru (selekcji) dochodzi do skupiania zasobów indywidualnych na określonych wymiarach działalności (celach). Dlatego na selekcję składa się szereg procesów poznawczych, związanych z przewidywaniem rozwoju sytuacji, organizowaniem działań w czasie oraz planowaniem ich efektów.

Optymalizacja. Zachowanie adaptacyjne charakteryzuje się zorganizowaniem, uporządkowaniem i dostosowaniem do zaistniałych okoliczności. Skuteczność postępowania przystosowawczego zależy w dużej mierze od stopnia optymalizacji, która wyraża się w tym, że strategie, służące osiągnięciu wyobrażonych dążeń są przez człowieka:

- nabywane
- ćwiczone
- ulepszane
- integrowane
- koordynowane
- automatyzowane.

W procesie optymalizacji ważną rolę odgrywają dwa podstawowe sposoby uczenia – poczucie własnej skuteczności i modelowanie społeczne, tworzące ro-

dziej matrycy dla postępowania jednostki.

Wynagradzanie. Proces ten z jednej strony prowadzi do dostosowywania standardów wewnętrznych do zamierzonych celów, a z drugiej – służy koncentrowaniu zasobów na najważniejszych dążeniach. Atrakcyjny lub awersyjny cel nie wywołuje automatycznie działania. Dopiero wtedy, gdy pojawi się przeświadczenie, że istnieje możliwość zrealizowania efektu pozytywnego lub uniknięcia skutku negatywnego, powstaje dążenie (tendencja motywacyjna) do inicjowania czynności ukierunkowanych na jego osiągnięcie.

Wymienione powyżej mechanizmy stanowią podstawę zarządzania własnym życiem.

- Jednostki mające niewielkie zasoby osobiste przyjmują obronny styl zachowania, ponieważ rozpatrują stan posiadanych zasobów pod kątem tego, co mają do stracenia, a nie w aspekcie tego, co mają do zyskania.
- Ludzie, którym brakuje zasobów podmiotowych, są bardziej skłonni do rezygnowania z zachowań służących rozwiązywaniu problemów na rzecz poszukiwania emocjonalnego wsparcia i/lub rozpamiętywania negatywnych emocji.
- Proces zdrowienia osób doświadczających stresu posttraumatycznego jest związany w istotny sposób z poziomem wewnętrznych zasobów.

Racjonalność postępowania człowieka w procesie adaptacji potwierdzają wyniki badań dotyczące zachowań antyspołecznych. Sprawcy przestępstw często poszukują uzasadnienia dla swojego postępowania, aby w ten sposób zmniejszyć odpowiedzialność za jego skutki. Stosowanie różnych technik neutralizacji można traktować z jednej strony w kategoriach istnienia wewnętrznych norm postępowania, a z drugiej• jako sposób redukcji negatywnych stanów psychicznych (np. poczucia winy, wstydu, lęku, wyrzutów sumienia) w sytuacji naruszania standardów wewnętrznych. Nawet z pozoru irracjonalne działanie przestępcy ma określoną logikę, która może być wyjaśniona w wyniku zastosowania heurystycznych metod rekonstrukcji czynników motywacyjnych.

Potwierdzeniem faktu, że zachowania antyspołeczne stanowią osobisty wybór podmiotu sprawczego, są także wyniki badań przeprowadzonych przez Waltersa, w których stwierdzono, że z przestępczym stylem życia istotnie współwystępują cztery zmienne osobowościowe:

- nieodpowiedzialność (*irresponsibility*)
- pobłażanie sobie (*self-indulgence*)
- preferencja dewiacyjnych norm postępowania (*social rule-breaking*)
- trudności w nawiązywaniu relacji interpersonalnych (*interpersonal intrusiveness*).

Kognitywne wzorce zachowania, wybory życiowe i model egzystencji osób wielokrotnie karanych w sposób istotny zależą od wskazanych wyżej wymiarów osobowości.

Doniesienia z badań ukazujące związki pomiędzy deficytami w zasobach podmiotowych a zachowaniami nieprzystosowawczymi

Doniesienie 1.

Stwierdzono istnienie związku między niewielką odpornością na stres a takimi zaburzeniami adaptacyjnymi jak:

- większa liczba popełnionych przestępstw
- wyższy poziom zachowań agresywnych
- niewielka ilość społecznych zobowiązań
- zwiększone angażowanie się w działania grup dewiacyjnych.

Niską odpornością na przeżywane trudności odznaczają się jednostki doświadczające długotrwałych problemów przystosowawczych. Ilustrację przedstawionej prawidłowości stanowią recydywiści penitencjarni. Wielokrotnie odbywanie sankcji izolacyjnych prowadzi do tego, że różnego typu okoliczności życiowe są spostrzegane przez karanych przestępców w kategoriach sytuacji trudnych, zagrażających. Taka interpretacja zaistniałych zdarzeń zwiększa ryzyko dewiacyjnych zachowań, stanowiących reakcje na przeżywane napięcie psychiczne. Kryminogenne postępowanie stanowi najczęściej wynik trzech rodzajów trudności:

- przeszkód w osiągnięciu ważnych celów (frustracji)
- deprywacji potrzeb i/lub braku szczególnie cenionych wartości
- spostrzegania szkodliwych (awersyjnych) i/lub nowych bodźców.

Doniesienie 2.

Istnieje zwiększone prawdopodobieństwo podejmowania destrukcyjnych zachowań przez osobę w sytuacji, gdy:

- doświadcza ona dużych strat fizycznych, psychicznych i/lub społecznych
- odczuwa skutki zaistniałego zdarzenia w różnych sferach życia
- przeżywa duże nasilenie poczucia bezradności i beznadziejności
- posiada niewielkie zasoby zaradcze.

Analizy empiryczne wskazują wyraźnie, że długotrwałe doświadczane napięcie psychiczne prowadzi często do:

- niekontrolowanych wybuchów wściekłości i/lub gniewu
- wrogości wobec ludzi
- agresji jako typowej odpowiedzi na najmniejszą prowokację
- izolowania się od otoczenia
- pragnienia dominowania nad innymi.

Duże nasilenie wymienionych symptomów może w rezultacie prowadzić do wyrządzenia krzywdy społeczeństwu lub jego poszczególnym jednostkom.

Doniesienie 3.

Długotrwały stres może także skutkować negatywnymi konsekwencjami

u osoby zagrożonej wykluczeniem. Na poziomie funkcji psychicznych jego skutki mogą polegać na stanach lękowych, apatii czy depresji, w aspekcie fizjologicznym – na chorobach psychosomatycznych lub innych problemach zdrowotnych, zaś w wymiarze behawioralnym – na zachowaniach autodestrukcyjnych, w tym również samobójczych.

W badaniach podłużnych nad psychologicznymi następstwami stresu chronicznego stwierdzono, że najczęściej jako reakcja na napięcie, oprócz nerwic i chorób psychosomatycznych, pojawia się wzmożone używanie środków psychoaktywnych – przede wszystkim alkoholu. Do czynników podmiotowych, które zwiększają ryzyko używania substancji chemicznych jako ważnej (lub najważniejszej) strategii zaradczej, należy zaliczyć deficyty w zasobach adaptacyjnych. Zaprezentowana prawidłowość wynika z tego, że człowiek używający chronicznie środków chemicznych odznacza się przede wszystkim:

- brakiem adekwatnych umiejętności poznawczo-behawioralnych do radzenia sobie ze stresem (ich ubóstwo lub sztywność), przy jednoczesnym przeświadczeniu, że substancja psychoaktywna stanowi skuteczną metodę rozwiązywania problemów
- niskim poczuciem własnej skuteczności w zakresie radzenia sobie z problemami, a jednocześnie pozytywnymi oczekiwaniami wobec efektów używania środka chemicznego w określonej sytuacji – przede wszystkim jako dobrego sposobu redukcji napięcia i oderwania się od aktualnych problemów
- brakiem motywacji do zmagania się z problemami życiowymi – niską tolerancją trudności, nawarstwianiem się przeżywanym porażek, tendencją do rezygnacji z wysiłku i poszukiwaniem „łatwych rozwiązań”
- posiadaniem utrwalonych wzorców używania substancji psychoaktywnych
- intensywnym treningiem społecznym w zachowaniach o charakterze ucieczkowo-nałogowym.

Wymienione powyżej elementy są określane mianem stymulatorów zmian w osobistej sytuacji życiowej człowieka, który przeżywa trudności przystosowawcze. Obniżenie motywacji do zmian występuje wtedy, gdy jednostka przewiduje z dużym prawdopodobieństwem przyszłe straty – tzn. posiada nikłą nadzieję na pozytywne rozwiązanie problemów, a jednocześnie doświadcza wysokiego poziomu zniecierpliwienia z powodu braku zachodzących zmian. Z kolei przewidywanie zysków i pozyskiwanie zasobów wiąże się z wyższą motywacją jednostki do pozytywnych zmian adaptacyjnych.

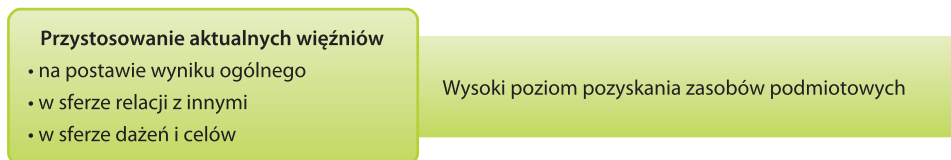
Wraz ze wzrostem posiadanych zasobów podmiotowych wzrasta motywacja człowieka do pozytywnych zmian, co z kolei przekłada się na wyższy poziom przystosowania.

3. Czy występują zależności między dystrybucją zasobów a przystosowaniem osób zagrożonych karierą przestępczą?

Odpowiedź na pytanie dotyczące związków między dystrybucją zasobów a sposobem adaptacji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym z powodu konfliktu z prawem karnym opiera się na wynikach badań osób po konflikcie z prawem karnym, przeprowadzonych w ramach projektu „Więzi społeczne zamiast więzień. Wsparcie pozytywnej readaptacji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym z powodu konfliktu z prawem”, współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. Szczegółowe wyniki przeprowadzonych analiz empirycznych zawiera raport z badań, który został opracowany przez zespół pod kierunkiem I. Niewiadomskiej. Do pomiaru dystrybucji zasobów wykorzystano Kwestionariusz Oceny Zachowania Zasobów S. Hobfolla, zaś do pomiaru przystosowania użyto Test Zdań Niedokończonych (RISB) J. Rottera. W obliczeniach statystycznych uwzględniono wyniki:

- analizy regresji wielokrotnej na populacji nieletnich (N=511)
- analizy korelacyjnej metodą Pearsona na grupie osób aktualnie odbywających sankcje izolacyjne (N=109)
- analizy korelacyjnej metodą Pearsona na zbiorowości byłych więźniów (N=99).

Relacje zachodzące między zarządzaniem zasobami podmiotowymi a poziomem przystosowania osobistego i jego czterech wymiarów (realizowanie osobistych celów, stosunek do siebie, relacje interpersonalne z członkami rodziny, pozarodzinne kontakty społeczne, nasilenie przeżywanego problemów) zaznaczają się w każdej z badanych grup: aktualnych więźniów, byłych więźniów oraz nieletnich. Zależności te obrazują poniższe schematy.

Schemat 1. Związek pomiędzy wysokim pozyskiwaniem zasobów podmiotowych a przystosowaniem w grupie aktualnych więźniów (N=109)

Schemat 2. Związek pomiędzy wysokim znaczeniem zasobów podmiotowych a przystosowaniem w grupie aktualnych więźniów (N=109)

Z wysokim przystosowaniem w warunkach izolacyjnych współwystępuje wysoki poziom pozyskanych dóbr oraz duże znaczenie nadawane zasobom pod-

miotowym. Pozytywną adaptację do okoliczności więziennych można przewidywać w sytuacji posiadania przez osobę wysokiego poziomu tychże zasobów.

Przystosowanie byłych więźniów

- na postawie wyniku ogólnego
- w sferze relacji rodzinnych
- w sferze dążeń i celów

wysoki poziom pozyskania zasobów podmiotowych

Schemat 3. Związek pomiędzy wysokim pozyskiwaniem zasobów podmiotowych a przystosowaniem w grupie byłych więźniów (N=99)

Przystosowanie byłych więźniów

- w sferze doświadczanych problemów

Niski poziom utraty zasobów podmiotowych

Schemat 4. Związek pomiędzy niskim poziomem utraty zasobów podmiotowych a przystosowaniem w grupie byłych więźniów (N=99)

Z wysokim przystosowaniem w warunkach wolnościowych współwystępuje wysoki poziom pozyskanych zasobów podmiotowych oraz niski poziom ich utraty. Pozytywną adaptację do życia na wolności można przewidywać w sytuacji posiadania przez osobę wysokiego poziomu tychże zasobów.

Przystosowanie nieletnich w sferach:

- relacji z innymi
- relacji rodzinnych
- dążeń i celów
- stosunku do siebie
- doświadczanych problemów

- Wysoki poziom znaczenia zasobów podmiotowych
- Wysoki poziom pozyskania zasobów podmiotowych

Schemat 5. Związek pomiędzy zarządzaniem zasobami podmiotowymi a przystosowaniem w grupie nieletnich (N=511)

Dla pozytywnego przystosowania nieletnich istotne jest znaczenie nadawane zasobom podmiotowym jak i ich pozyskiwanie.

4. Jak można kształtować zasoby przystosowawcze człowieka?

Szczególne znaczenie w oddziaływaniach służących zapobieganiu marginalizacji społecznej osób naruszających normy prawa karnego posiada model dopasowania zasobów adaptacyjnych do wymogów otoczenia. Zjawisko to polega na kształtowaniu i kompletowaniu dóbr potencjalnie pasujących do istniejących oczekiwań oraz na organizowaniu wymogów środowiska w celu wybrania tych

jego aspektów, do których jednostka jest w stanie się przystosować, biorąc pod uwagę posiadane lub osiągalne zasoby.

Model dopasowania zasobów zakłada, że człowiek:

1. dysponuje ograniczoną ilością rezerw
2. może sprostać stawianym przez środowisko wymagom w wyniku wykorzystywania specyficznych zasobów
3. dysponując wymaganymi rezerwami kapitałowymi, jest w stanie zapobiec powstawaniu stresu lub konstruktywnie redukować doświadczane napięcie psychiczne.

Z zaprezentowanych założeń można również wysunąć postulaty odnoszące się do działań, które służą zapobieganiu wykluczeniu społecznemu osób popełniających czyny karalne poprzez kształtowanie zasobów podmiotowych i strategii zarządzania nimi.

Postulat 1.

W strategiach ukierunkowanych na przeciwdziałanie marginalizacji należy uwzględnić znaczenie kapitału adaptacyjnego człowieka. Proces przystosowawczy należy ukierunkować na zwiększanie indywidualnej odporności na stres – głównie poprzez nabywanie przez osobę umiejętności trafnej oceny faktycznych i/lub ewentualnych strat.

Postulat 2.

Oddziaływania ukierunkowane na integrację osób zagrożonych wykluczeniem społecznym powinny uwzględniać zdobywanie umiejętności dotyczących wykorzystywania przez tego rodzaju osoby posiadanych zasobów do odbudowywania poniesionych strat i/lub zwiększania tychże zasobów. Wymieniony rodzaj kompetencji powinien w szczególny sposób dotyczyć:

- zdobywania pozycji społecznej, która do pewnego stopnia chroni przed zagrożeniem lub deficytem zasobów
- trafnego szacowania straty, jeśli już do niej dojdzie – działanie przedwczesne, spóźnione albo niewłaściwe może skończyć się marnowaniem zasobów lub zwiększaniem ubytku
- prawidłowego oceniania stosowalności zasobów – zdarza się, że człowiek właściwie ocenia sytuację, ale mylnie osądza, które z nich można wykorzystać bezpośrednio, które należy zmodyfikować, a które będą przydatne w połączeniu z dodatkowymi zasobami wewnętrznymi lub zewnętrznymi.

Postulat 3.

Działalność integrująca zmarginalizowanych i/lub zagrożonych marginalizacją powinna być także ukierunkowana na to, aby tego rodzaju jednostki przyswoiły sobie umiejętność podejmowania decyzji w zakresie oceny i wyboru adekwatnych zasobów do radzenia sobie z wymogami sytuacyjnymi. Wybór ten dotyczy odpowiedzi na pytanie: *Czy do konstruktywnego rozwiązania określonych problemów wystarczą zasoby wewnętrzne, czy też uzasadnione jest wykorzystanie kapitału zewnętrznego?* Koncepcja zachowania zasobów wskazuje na

duże znaczenie kontekstu interpersonalnego w pokonywaniu zaistniałych trudności. Wynika to z krzyżowania się stresu, polegającego na przepływie i wzajemnej wymianie zasobów w procesie zaradczym. Przykładem tego zjawiska jest dynamika wsparcia, która z jednej strony wiąże się z jego dostarczaniem, a z drugiej – z zapotrzebowaniem na określoną formę pomocy. Zaś jego istota sprowadza się do tego, że bardziej „zasobne” osoby wspomagają jednostki słabsze. Ważny kapitał zewnętrzny stanowią sieci społeczne – m.in. systemy rodzinne oraz formalne i nieformalne grupy w środowiskach lokalnych. Do podstawowych zadań sieci interpersonalnych należy taka transmisja „kapitału społecznego”, dzięki któremu jednostki wykluczone i/lub zagrożone wykluczeniem będą miały większe szanse na:

- osiągnięcie życiowej stabilizacji
- realizację osobistych celów za pomocą dozwolonych przez społeczeństwo środków.

Postulat 4.

Działania redukujące ryzyko marginalizacji powinny również przeciwdziałać sytuacji, w której osoba doświadcza skrajnie mało zasobów, ponieważ taka okoliczność z jednej strony doprowadza do przyjmowania defensywnej postawy wobec możliwości zmian we własnym życiu, a z drugiej – do przeżywania stresu o charakterze chronicznym.

Zasoby przystosowawcze człowieka wzmacniamy poprzez:

- kształtowanie ważności zasobów podmiotowych
- stymulowanie ich pozyskiwania
- ograniczanie ich strat

Zasoby podmiotowe znaczące dla pozytywnej readaptacji osób naruszających normy prawa karnego

- Poczucie sensowności i zrozumiałości otaczającego świata oraz własnych działań
- Poczucie własnej skuteczności
- Posiadanie stabilnych i zhierarchizowanych wartości
- Zakorzenie w środowisku
- Posiadanie pozytywnej postawy do życia
- Poczucie sensu życia
- Posiadanie pozytywnej orientacji interpersonalnej
- Posługiwanie się konstruktywnymi strategiami zaradczymi

Bibliografia

- Arboleda-Florez J. (1998). Mental illness and violence: An epidemiological appraisal of the evidence. *Canadian Journal of Psychiatry* nr 43, s. 989-996.
- Badźmirowska-Masłowska K. (2000). Młodociani sprawcy zabójstw w Polsce. Kraków: Zakamycze.
- Balandynowicz A. (1993). Nieudane powroty. Warszawa: Wyd. Studio WM.
- Balandynowicz A. (1996). Probacja. Wychowanie do wolności. Grodzisk Mazowiecki: Primus.
- Barbalet J. (2002). Moral indignation, class inequality and justice: An exploration and revision of Ranulf. *Theoretical Criminology* nr 3, s. 279-297.
- Benda B. (2005). Gender Differences in Life-Course Theory of Recidivism: A Survival Analysis. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* nr 3, s. 325-342.
- Berkman L., Glass T. Social integration, social networks, social support and health. W: L. Berkman, I. Kawachi (red.). *Social Epidemiology*. New York: Oxford University Press, s. 137-173.
- Blumstein A., Wallman J. (2000). *The crime drop in America*. Cambridge: University Press.
- Błachut J., Gaberle A., Krajewski K. (2001). *Kryminologia*. Gdańsk: Arche.
- Bonta J. (2002). Offender Risk Assessment. Guidelines for Selection and Use. *Criminal Justice and Behavior* nr 4, s. 355-379.
- Bursik R., Grasmick H. (1993). Neighborhoods and crime: The dimensions of effective community control. New York: Lexington.
- Coleman J. (1990). *Foundations of Social Theory*. Harvard: Cambridge University Press.
- Farrington D. (2002). Developmental Criminology and Risk-Focussed Crime Prevention. W: M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner (red.). *The Oxford Handbook of Criminology*. Oxford: University Press, s. 657-701.
- Freund A., Baltes P. (2000). Selection, optimization, and compensation: an action-theoretical conceptualization of processes of developmental regulation. W: W. Perrig, A. Grob (red.). *Control of Human Behavior: Mental Processes and Consciousness*. Mahwah: Erlbaum, s. 35-58.
- Gordon M. (2005). Regulacyjna funkcja mechanizmów obronnych u sprawców czynów zabronionych. W: J. Świtka, M. Kuć, I. Niewiadomska (red.). *Osobowość przestępcy a proces resocjalizacji*. Lublin: TN KUL, s. 103-116.
- Gurycka A. (1979). *Struktura i dynamika procesu wychowawczego. Analiza psychologiczna*. Warszawa: PWN.
- Haan W., Vos J. (2003). A crying shame: The over-rationalized conception of man in the rational choice perspective. *Theoretical Criminology* nr 1, s. 29-54.
- Hacker W. (1993). Occupational psychology between basic and applied orientation – some methodological issues. *Le Travail Humain* nr 56, s. 157-169.
- Hepburn J. (2005). Recidivism Among Drug Offenders Following Exposure to Treatment. *Criminal Justice Policy Review* nr 2, s. 237-259.
- Hobfoll S. (2006). Stres, kultura i społeczność. *Psychologia i filozofia stresu*. Gdańsk: GWP.
- Kerley K., Copes H. (2004). The Effects of Criminal Justice Contact on Employment Stability for White-Collar and Street-Level Offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* nr 1, s. 65-84.

- Kjelsberg E. (2004). Gender and Disorder Specific Criminal Career Profiles in Former Adolescent Psychiatric In-Patients. *Journal of Youth and Adolescence* nr 3, s. 261-269.
- Lazarus R. (1986). Paradygmat stresu i radzenia sobie. *Nowiny Psychologiczne* nr 3-4, s. 2-39.
- Machel H. (2003). Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna. Gdańsk: Arche.
- Makowska H. (1998). Radzenie sobie ze stresem w grupie leczących się alkoholików. *Przegląd Psychologiczny* nr 3-4, s. 103-109.
- Malak B. (1986). Zjawiska i mechanizmy socjalizacyjne a formowanie agresji interpersonalnej (zarys koncepcji). W: A. Frączek (red.). *Studia nad uwarunkowaniami i regulacją agresji interpersonalnej*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Ossolineum, s. 99-137.
- Merlo A. (2001). The research agenda: Dynamic models of crime and punishment. *Economic Dynamics Newsletter* nr 2, s. 1-3.
- Muskała M. (2004). Więź społeczna recydywistów penitencjarnych odbywających karę pozbawienia wolności. W: W. Ambrozik, P. Stępiak (red.). *Służba więzienna wobec problemów resocjalizacji penitencjarnej*. Poznań-Warszawa-Kalisz: UAM, CZSW, COSSW 2004, s. 357-369.
- Moffitt T. (1993). Adolescence-Limited and Life-Course-Persistent Antisocial Behavior: A Developmental Perspective. *Psychological Review* nr 100, s. 674-701.
- Mazerolle P., Burton V., Cullen F., Payne G. (2000). Strain, Anger and Delinquent Adaptations: Specifying General Strain Theory. *Journal of Criminal Justice* nr 2, s. 89-101.
- Niewiadomska I. (2007). Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności. Lublin: Wyd. KUL.
- Najda M. (1988). Wiedza moralna jako wiedza o świecie społecznym. *Przegląd Psychologiczny* nr 2, s. 441-466.
- Oleś P. (2005). Wprowadzenie do psychologii osobowości. Warszawa: Wyd. Nauk. „Scholar”.
- Ostrowska K. (1986). Diagnozowanie psychologiczne nieprzystosowania społecznego dzieci i młodzieży. W: K. Ostrowska, E. Milewska (red.). *Diagnozowanie psychologiczne w kryminologii*. Warszawa: ATK, s. 6-143.
- Ouimet M. (2002). Explaining the American and Canadian crime „drop” in the 1990s. *Canadian Journal of Criminology* nr 44, s. 33-50.
- Paternoster R., Mazerolle P. (1994). General strain theory and delinquency: a replication and extension. *Crime & Delinquency* nr 31, s. 235-263.
- Petersilia J. (2001). Prisoner Reentry: Public Safety and Reintegration Challenges. *The Prison Journal* nr 3, s. 360-375.
- Poprawa R. (1998). Zarys psychologicznej koncepcji używania alkoholu jako sposobu radzenia sobie ze stresem. *Przegląd Psychologiczny* nr 3-4, s. 61-69.
- Pytko L. (2002). Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne i metodyczne. Warszawa: Wyd. ASP.
- Quinsey V., Harris G., Rice M., Cormier C. (1998). Violent offenders: Appraising and managing risk. Washington: APA.
- Radochoński M. (1998). Wybrane determinanty ciągłości zaburzeń antyspołecznych. W: B. Urban (red.). *Problemy współczesnej patologii społecznej*. Kraków: Wyd. UJ, s. 25-55.
- Radochoński M. (2000). Osobowość antyspołeczna. Geneza, rozwój i obraz kliniczny. Rzeszów: Wyd. WSP.

- Rosenhan D., Seligman M. (1994). *Psychopatologia*, t. 1. Warszawa: PTP.
- Scheff T. (1992). Rationality and Emotion. Hommage to Norbert Elias. W: J. Coleman, T. Fararo (red.). *Rational Choice Theory. Advocacy and Critique. Key Issues in Sociological Theory*, t. 7. Newbury: Park Sage, s. 101-117.
- Sęk H. (2001). *Wprowadzenie do psychologii klinicznej*. Warszawa: Wyd. Nauk. „Scholar”.
- Sęk H. (2004). Rola wsparcia społecznego w sytuacjach stresu życiowego. O dopasowaniu wsparcia do wydarzeń stresowych. W: H. Sęk, R. Cieślak (red.). *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*. Warszawa: Wyd. Nauk. PWN, s. 49-67.
- Sęk H., Cieślak R. (2004). Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne. W: H. Sęk, R. Cieślak (red.). *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*. Warszawa: Wyd. Nauk. PWN, s. 11-28.
- Stewart L., Millson W. (1995). Offender Motivation for Treatment as a Responsivity Factor. *Forum on Corrections Research* nr 3, s. 5-7.
- Strelau J., Zawadzki B., Oniszczenko W., Sobolewski A., Pawłowski P. (2004). Temperament i style radzenia sobie ze stresem jako moderatory zespołu stresu pourazowego w następstwie przeżytej katastrofy. W: J. Strelau (red.). *Osobowość a ekstremalny stres*. Gdańsk: GWP, s. 48-64.
- Szczepaniak P. (2003). Kara pozbawienia wolności a wychowanie. Kalisz-Warszawa: KTPN, UW.
- Szymanowska A. (2003). *Więzienie i co dalej*. Warszawa: Wyd. Akadem. „Żak”.
- Szymanowski T. (1989). *Powrót skazanych do społeczeństwa*. Warszawa: Wyd. Prawnicze.
- Tanner J., Davies S., O’Grady B. (1999). Whatever happened to yesterday’s rebels? Longitudinal effects of youth delinquency on education and employment. *Social Problems* nr 46, s. 250-274.
- Terelak J. (2001). *Psychologia stresu*. Bydgoszcz: Oficyna Wydawnicza „Branta”.
- Urban B. (2000). *Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży*. Kraków: Wyd. UJ, s. 126-127.
- Walters G. (1990). *Criminal Lifestyle*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Wilkinson R. (2005). Engaging Communities: An Essential Ingredient to Offender Reentry. *Corrections Today* nr 2, s. 86-89.
- Wright J., Cullen F., Miller J. (2001). Family social capital and delinquent involvement. *Journal of Criminal Justice* nr 1, s. 1-9.
- Wright M., Wright J. (1985). Obraz własnej osoby a spostrzeżenie ludzi. *Przegląd Psychologiczny* nr 3, s. 687-699.